

Grammatikalizálódó elemek az erza-mordvinban: *lango* 'felszín; idő'

MATICSÁK Sándor

A mordvin névszóképzőket keletkezésük szerint három csoportba lehet osztani. A legrégebbi réteget azok az ősi képzők alkotják, amelyeket ma már csak nyelvtörténeti módszerekkel, elsősorban a rokon nyelvek segítségével lehet kimutatni. Ilyen elhomályosult, improduktív képző például a *-v*, *-l/-l'*, *-r/-r'*, *-s/-s'*, *-š*, *-z/-z'*, *-ž*, *-c/-c'*, *-č*, *-m*, *-n/-n'*, *-t/-t'*. A második halmazba azok a szuffixumok tartoznak, amelyek ma is produktívak, az általuk képzett szavak etimológiailag átláthatók, pl. *-ks*, *-ma/-me/-mo*, *-lma/-lmo* és az emocionális árnyalatú képzők (*-ne/-i-ne*, *-ka/-ke*). A harmadik csoportba azok az elemek tartoznak, amelyek önálló szóból mostanság válnak képzővé. (A képzők kronológiai rétegeiről ld. Moszin 1989: 42–60, 67–87, 2001: 90–94; Saarinen 1999: 3–5; Zaicz 1988: 401–402.)

A grammatikalizációs folyamat legfőbb ismertetőjegye a deszemantizáció, az absztrahálódás és a kombinatív készség felerősödése. A folyamat során az eredeti szó szemantikai ereje fokozatosan lecsökken, s a végén szuffixummá válva elveszíti kapcsolatát az alapszavával. A jelentéstani kötődés rég-es-rég megszűnt például a magyar *-ság/-ség* képzőben, hiszen itt már egyáltalán nem érezzük az eredeti 'domb, erdős magaslat, erdő' jelentést, s ugyanígy nem találunk kapcsolatot a zürj. *ru* 'gőz, pára' (*šonid* 'meleg' > *šonidru* 'melegség') és *tuj* 'út, ösvény, nyom' (*mort* 'ember' > *morttuj* 'képesség, adottság') esetében sem. A képzőagglutinációnak ugyanakkor nem feltétele a teljes kiüresedés: a fi. *-tar/-tär* „női foglalkozásképző” – ennek alapszava a *tytär* 'vkinek a lánya' – és a m. *-né* képző esetében világosan felismerhető a kiindulóponttal való kapcsolat. A folyamat azonban nem csak „veszteségekkel” jár: a lexikai egység grammatikai elemmé válásával, az eredeti szemantikai hatóerő lecsökkenésével párhuzamosan megnő az új szuffixum absztrahációs ereje: a létrejövő új nyelvi elem kombinatív készsége felerősödik, s ragként, képzőként sokkal szabadabban kapcsolódhat más lexikai egységekhez, mint önálló szó korában, ezáltal produktivitása is megnő(het).

A mai erzában számos olyan lexéma van, amely elindult a képzővé válás hosszú útján; ezek jelenleg a deszemantizáció fokozatai alapján különböző fázisokat képviselnek. Az önálló 'nap' jelentésű szóból absztrahálódott *-či* már teljes mértékben képzőnek tekinthető, mert a deszemantizáció végbe ment, alapszavával való kapcsolata teljesen megszakadt, absztrakciós foka erős, produktivitása nagy. Már majdnem teljes értékű képzőnek tekinthető a *-luv* (eredeti jelentése 'rend, sorrend, szabály; mennyiség'), az embereket jelölő *-meže* gyűjtőnévképző, a *-ni* asszonynévképző, az eredetileg 'fél, oldal; valamilyen cselekvésre szolgáló eszköz' jelentésű *-pel'* és az ebből képzett *-pel'ks* 'rész, darab'. A skála következő csomópontjában áll a *-p'ra* 'fej, vminek a felső része'¹ és a *-pe* 'vminek a vége'. Még épp csak megindult a grammatikalizálódás a *-mar'* 'alma; termés; bogyó' és a *-pulo* 'liget, erdőcske' elemekben. (A kérdéskörrel részletesebben ld. Cigankin 1976: 99–100, 1981: 18–21, 36, 48–49, 51–52, 1996: 19–22; 2000; Eržan' kel' 2000: 46–47; Klementyeva 2000: 108–110; Lazar 1975: 209–211; Maticsák 2005a, 2005b, 2006, 2010, 2012; Maticsák – Kazajeva – Motorkina 2013; Mészáros 1997, 1999–2000: 237–241; Saarinen 2004; Szerebrennyikov 1967: 66, 70, 71.)

Írásomban az *erza -lango* elemet vizsgálom meg a grammatikalizáció előrehaladottsága szempontjából. Arra keresek választ, hogy a) beszélhetünk-e deszemantizációról, azaz az adott utótag elvesztette-e eredeti jelentését; b) a képzés alapszava (illetőleg az összetétel előtagja) milyen szemantikai körbe tartozik; az adott képző(szerű elem) mennyire szabadon kapcsolódhat különböző szemantikai csoportba tartozó alapszavakhoz; c) mennyiben lehet absztrakt viszonyt kifejező elemnek tekinteni a vizsgált képzőt, utótagot; d) milyen az utótag és a belőle alakult képző(szerű elem) kapcsolata, él-e az alapalak a mai mordvinban, történt-e hangtani és/vagy alaktani változás; e) mennyire tekinthető produktívnak az adott szóelem (különös tekintettel az orosz eredetű szavakhoz való kapcsolódási készségre).

A *-ланго*² önálló szóként elsősorban 'felület, felszín, vminek a felületén lévő hely', ill. 'idő, idény' jelentése van, vö. 'поверхность; время, пора' (ERS 119); 'поверхность; время, пора; верх чего-л.; (перен.) одежда'³ (ERV 330); 'felület, felszín; idő, idény' (EMSz 197); 'pinta; aika'⁴ (ESS 83);

¹ Ebből reflexív névmás is létrejött.

² A továbbiakban igazodom a szótárak lejegyzési formáihoz: a mai kétnyelvű szótárak általában a cirill betűs alakokat használják, míg Paasonen nagyszótárának anyaga latin betűs.

³ 'felület; idő, ideje vminek; felső része vminek; (átvitt) ruha'

⁴ 'felszín; idő'

'мезеньгак верькс; вельтявкс; теде башка ланго валось невти кодаможк шка⁵ (Abramov 236), *lanго* 'поверхность; наружность; тело; сливки / Oberfläche, Äusseres; Körper; Rahm, Sahne'⁶ (MdWb 1009). E szó kiindulópontja több határozószónak/névutónak: *лангов* 'на, в; -га/-ге'; *лангс* 'наружу, на, у, около; felszínre, rá, -га/-ге'; *лангсо* 'наверху, на, над; felszínen, rajta, felületén, felszínén, -on, -en, -ön'; *лангсто* 'сверху, с, на; felszínről, róла, felületéről, felszínéről, -ról/-ről'; *лангсек-лангсек* 'друг на друга; egymásra, egymás tetejére, egymás fölé'.

Ismeretlen eredetű szó. Versinyin óvatosan egybeveti a fi. *luo* '-nál, -nél' lexemával (ESM 198), de az SSA (2: 105) a finn szónak csak balti finn és lapp párhuzamait fogadja el.

A *ланго* – mint (fél)képző – a szakirodalomban csak nemrég tűnt fel. Cigankin (1996: 19, 21) szerint az eredetileg 'поверхность; felület' jelentésű *ланго* (*коникланго* 'деревянная кровать; (fa)ágy',⁷ *киланго* 'дорога; út (felszíne)') félképzői szerepben 'время действия не ограниченное никакими рамками; a cselekvés semmilyen módon nem korlátozott ideje' derivációs jelentést vesz fel, pl. *нумаланго* 'время жатвы, пора уборки хлеба; az aratás ideje', *видемаланго* 'посевная кампания; a vetés ideje'; *обедланго* 'время обеда; ebéidő', *чокшнеланго* 'вечернее время; esti idő(szak)', *веланго* 'ночное время; éjszakai idő(szak)'.⁸ – Ez a nézet csak abban az esetben tartható, ha az 'idő' jelentés új fejlemény. Sajnos, ennek megítélésére – a mordvin nyelvemlékek szűkös volta miatt – nem áll rendelkezésünkre elég anyag, csak sejtéseink lehetnek. Damaszkín mintegy 11 ezer szócikket magában foglaló 1785-ös szótárában elsősorban névutókként jelennek meg a *ланго* származékszavai (*ланкс, ланксо, ланксон, ланксто* stb.). Néhány esetben a 'felszín, felület' jelentés is előfordul, de az 'idő' nem bukkan fel ebben a szótárban.

Az Erzáń kel' (2000: 47) szintén felveszi az ún. affixoidok közé, 'мезеньгак лангсо аштематарка [vmi felületén levő hely]' és 'шка (конась моли кувакасто) [idő, amelyik hosszasan telik]' jelentésekkel. Példái: *вирьланго, калмоланго, каштомланго, киланго, коймеланго, коникланго, лавсяланго, латоланго, ледемаланго, ловсоланго, нумаланго, окольцяланго, тинге-*

⁵ 'vminek a felső része; tető, fedél; ezenkívül a *ланго* szó időt fejez ki'

⁶ 'felszín; külső, vkinek/vminek a külseje; test; tejszín'

⁷ Cigankin kismonográfiájában a *коникланго* még az összetételek példaanyagában szerepel (1981: 65), az utótagot a *лангс* 'над' névutóra vezeti vissza a szerző.

⁸ Utóbbi három szót az általam használt szótárakból nem tudtam adatolni (még Abramov egynyelvű értelmező szótárából sem); csak a következő alakokat találtam: *обед шка* 'обеденное время' (ERV 425), *чокшнеланга* 'вечером' (ERV 753), 'esténként' (EMSZ 433), 'iltaisin, illalla' (ESS 192).

ланго, чалгамоланго (a jelentéseket ld. lejjebb). Nem tudtam máshonnan adatolni (vö. 8. l.): чокинеланго, веланго, валскеланго, ковланго (< ков 'hónap'), потолокланго (< потолок 'padlás').

Adatbázisom⁹ példaanyaga a következő:

- ашолгадомаланго** 'virradat, hajnal, hajnalhasadás' (EMSz 50) < ашолгадо- 'megvirrad'.
- барлакланго** *barlak-lanġo* 'не спаханное место / ungepflügte Stelle' (MdWb 118) < барлак 'необработанный, заброшенный участок; szűzföld'.¹⁰
- вальмаланго** 'подоконник' (ERV 104; Vejse 23); 'ablakpárkány, -deszka' (EMSz 70); *вальма ланго* 'ikkunalaŭta' (ESS 23); *val'ma-lanġo* 'подоконник / Fensterbrett' (MdWb 2531) < *вальма* 'окно; ablak'.
- ведьланго** 'vízfelület, vízfelszín' (EMSz 80); *ved'-lanġo* 'поверхность воды / Wasserfläche' (MdWb 2588) < *ведь* 'вода; víz'.
- видемаланго** 'посевная пора' (Vejse 30); 'vetési idő/idény' (EMSz 90); *видема ланго* 'kylvöaika' (ESS 30) < *видема* 'сев; vetés'.
- вирьланго** *vir'-lanġo* 'лес, лесистая местность [erdő, erdei hely] / Wald, Waldgegend' (MdWb 2663) < *вирь* 'лес; erdő'.
- гобрёкланго** 'погребница (помещение над ямой, погребом) [kis verem, helyiség a verem fölött]' (Vejse 32); *kobrik-lanġo* '?амбар / ?Speicher' (MdWb 413) < *гобрёк* 'погреб; verem, pince'.
- жердяланго** *žer'd'a-lanġo* 'полная жердь (навешанного) [egy egész gerenda] / einen Sparren voll' (MdWb 2698) < *жердя* 'жердь; gerenda'.
- калмоланго** 'кладбище' (Vejse 40); 'temető' (EMSz 136); 'hautausmaa' (ESS 62); *калмо ланго* 'кладбище' (ERV 228); *kalmo-lanġo* 'место погребения, кладбище / Begräbnisplatz' (MdWb 583) < *калмо* 'могила; sír, sírgödör'.

⁹ Munkámat jelentősen megkönnyítette a 2004-ben Jorma Luutonen, Mihail Moszin és Valentyina Scsankina gondozásában megjelent mordvin szóvégmutato szótár (RDM). A szóvégmutato szótárba tíz mű – Ahlqvist, Damaszkina, Abramov, Juhász Jenő és Paasonen szótára (MdWb), a nagy erza- és moksa- orosz szótár (ERV és MRV), a finn-erza szótár (ESS) és a két 2002-es helyesírási szótár (erza: Vejse) – anyagát dolgozták bele. A szótárba 81 964 szó került be (ennek 51%-a erza, 49%-a moksa). A szótárak sorát kiegészítettem Mészáros Edit erza-magyar szótárával (EMSz).

¹⁰ Az olvasó munkáját megkönnyítendő, ahol szükséges, megadom a magyar jelentéseket is. Az eredeti szótári jelentés után szögletes zárójelet használok, míg az etimológiai információkban a jelentéseket pontosvesszővel választom el egymástól.

- каскаланго** 'крышка, закрывающая вход в подпол [fedél, a pince fedett bejárata]' (Vejsе 46); **ка́ска-ла́нго** 'верх перегородки для маленьких животных у печи / Decke des Verschlages, der sich am Ofen auf der Seite zur Tür hin befindet' (MdWb 640) < **каска** 'подпол, подполье; pince, föld alatti helyiség'.
- каштомланго, каштомоланго** 'место на печи' (Vejsе 48); **каштанго** 'верх печи; лежанка на печи' (Vejsе 48); **каштом ланго** 'лежанка' (ERV 242); **кашланго** 'лежанка (русской печи)' (ERV 241); 'место на печи' (Vejsе 47); 'a kemence teteje, fekvőhely a kemencénél' (EMSz 145); 'uuninpankko' (ESS 65); **кас-ла́нго** 'верх печи / Raum auf dem Ofen' (MdWb 642) < **каштом(о)** 'русская печь; kályha, tűzhely, kemence'.
- кедьланго¹** 'тыльная сторона руки (поверхность кисти) [kézhát, kézfej]' (Vejsе 50); **кед'-ла́нго** 'тыльная часть руки / Handrücken' (MdWb 673) < **кедь** 'рука; kéz'.
- кедьланго²** 'вышивка на рукавах женской рубашки [a női ing ujjának díszítése]' (Vejsе 50); **кедь ланго** 'вышивка на рукавах женской рубашки' (ERV 246) < **кедь** 'рука; kéz'. (Vagy esetleg: **кедь** 'шкура, кожа; bőr'?)
- кедькопорьланго** 'kézhát, kézfelszín, kézfej' (EMSz 149) < **кедь** 'рука; kéz'.
- кенкиланго** 'место у порога двери, место перед дверью [hely a küszöbnél, hely az ajtó előtt]' (Vejsе 53); **кенки ланго** 'kynnys [küszöb]' (ESS 67) < **кенки** 'дверь; ajtó'.
- киланго** 'путь, дорога (поверхность дороги)' (Vejsе 55); 'út, utazás' (EMSz 161); **ки-ла́нго** 'дорога / Weg' (MdWb 746) < **ки** 'путь, дорога; út'.
- коймеланго** 'одна лопата [egy lapát, egy lapátnyi]' (Vejsе 60); **койме-ла́нго** 'полная лопата / ein Spaten voll [egy egész lapát]' (MdWb 820) < **койме** 'лопата; lapát'.
- коникланго** 'поверхность кровати; кровать [ágy, ágy teteje]' (Vejsе 62); **койик-ла́нго** 'поверхность коника – дверной скамейки / Sitzfläche der Türbank' (MdWb 851) < **коник** 'деревянная кровать; (fa)ágy'.
- кочкомаланго** 'время, сезон прополки [a gyomlálás ideje]' (Vejsе 64) < **кочкома** 'прополка; gyomlálás'.
- крильцяланго** 'крыльцо' (Vejsе 65) < **крильця** 'крыльцо; (fedett) feljárat, lépcsőtornác'.
- кудоланго** 'крыша дома [a ház teteje, fedele]' (Vejsе 67); **куд-ла́нго** 'крыша / Hausdach' (MdWb 926) < **кудо** 'дом, комната; ház, lakás, szoba'.
- кужоланго** 'переулок; поляна [kis utca; erdei tisztás]' (Vejsе 68); **кужо-ла́нго** 'переулок / Gasse' (MdWb 995) < **кужо** 'поляна, улица; tisztás, utca'.

- куломаланго** 'смертный час [a halál órája]' (Vejsse 69); *кулома ланго* 'kuolemaa lähestyvä aika' (ESS 79) < *кулома* 'смерть; halál'.
- кустемаланго** 'крыльцо [feljárát, lépcsőtornác]' (Vejsse 71) < *кустема* 'поднятие; лестница; крыльцо; lépcső; feljárát'.
- лавсьланго** 'покрывало на зыбку [takaró, lepel a bölcső fölött]' (Vejsse 74), *лавсь ланго* 'kehdon suojus' (ESS 82) < *лавсь* 'люлька; колыбель; bölcső'.
- лавсяланго** 'полка' (Vejsse 74) < *лався* 'кухонный шкафчик, полка; kis konyhaszekrény, polc'.
- лавтовланго** 'плечик' (Vejsse 74); *лавтов ланго* 'olkapää [váll]' (ESS 82); *lavtom-lanġo* 'вышивка на плечах / Schulterstickerei [díszítés a vállon]' (MdWb 1037) < *лавтов* 'плечо; váll'.
- латоланго** *latolanġo* 'полный сарай чего-н. [tele csűr] / ein Schuppen voll von etw.' (MdWb 1033) < *лато* 'навес; крыша; csűr; tető'.
- ледемаланго** 'сенокос [szénakaszálás (ideje)]' (Vejsse 75); *led'ima-lanġo* 'время покоса; сенокос / Mähezeit; Heuernte' (MdWb 1096) < *ледема* 'косьба; kaszálás'.
- лисьмаланго** 'место возле колодца, приспособленное для ведра [hely a forrás mellett]' (Vejsse 77); *лисьма ланго* 'место около колодца' (ERV 345) < *лисьма* 'колодец; forrás, kút'.
- ловцоланго** *lovco-lanġo* 'сливки [tejszín, a tej föle] / „Obers”, Sahne, Rahm, Schmant' (MdWb 1068) < *ловсо* 'молоко; tej'.
- лугаланго** 'дёрн [pázsit, fű]' (Vejsse 78); *luga-lanġo* 'укосьные угодья [kaszáló terület] / Wiesenplan' (MdWb 1072) < *луга* 'луг, трава; rét, mező'.
- лужомланго** *lužom-lanġo* 'имеющий впадину на спине (напр. тучная лошадь) [horpadás a háton] / Mensch od. Tier, der (das) im Rücken eine Furche hat (z.B. ein fettes Pferd)' (MdWb 1090) < *лужом* 'лощина; mélyedés'.
- масторланго** 'мир, свет, земной шар, материк' (Vejsse 79); 'földfelszín, világ' (EMSz 220); *мастор ланго* 'maailma' (ESS 91); *mastor-lanġo* '(весь) мир, (вся) земля / (die ganze) Welt' (MdWb 1188) < *мастор* 'земля, мир, свет, вселенная; föld, világ, világmindenség'.
- мацтланго** 'погреб; верхняя наземная часть погреба [verem; pince felső része, teteje]' (Vejsse 80); *мацт ланго* 'kellarin kate' (ESS 91); *mact-lanġa* 'погреб(н)ица / Schutzdach der Vorratsgrube, Aufbau über dem (Erd)keller' (MdWb 1154) < *мацт* 'погреб; verem, pince'.
- менельланго** 'mennybolt, égbolt' (EMSz 227) < *менель* 'menny, ég'.
- меителанго** 'нагрудная вышивка (на руке, рубaxe) [melldísz]' (Vejsse 82); *mešče-lanġo* 'нагрудная вышивка / Bruststickerei des Hemdes' (MdWb 1251) < *меите* 'грудь; mell'.

- модаланго** 'földfelszín, a föld felszíne' (EMSz 230) < *мода* 'föld'.
- нарланго** 'выгон (место, где пасётся скот, пастбище) [legelő]' (Vejsе 84) < *нар* 'трава; луг; fű, rét'.
- нумаланго** 'жатва, время уборки зерновых культур' (Vejsе 85); 'az aratás ideje' (EMSz 250); *нума (шка) ланго* 'пора (время) жатвы' (ERV 420); *nujima-lango* 'жатва / Erntezeit' (MdWb 1362) < *нума* 'жатва; aratás'.
- ожаланго** 'вышивка на рукавах женской рубашки [díszítés a női ruha ujján, rátét]' (Vejsе 87); *ожа ланго* 'ua.' (ERV 431); *oža-lango* 'нарукавная вышивка / Ärmelstickerei' (MdWb 1490) < *ожа* 'рукав; фартук; ruhaujj; kötény'.
- окольцаланго** *okol'ča-lango* 'окрестность сельских ворот [a falusi kapuk környéke] / Umgebung des Dorftores' (MdWb 1441) < *окольца* 'околица; a falu határa, a kertek alja'.
- орталанго** 'площадка перед воротами' (Vejsе 88); 'kapu előtti hely, kapubejáró' (EMSz 262); *orta-lango* 'окрестность ворот; улица (возли ворот) / Umgebung des Tores; Strasse (in der Nähe des Tores)' (MdWb 1466) < *орта* 'ворота; kapu'.
- пецькаланго** 'лежанка (у русской печи) [kemencepadka, sut]' (Vejsе 94); *пецька ланго* 'uuninrankko' (ESS 120); *pečka-lango* 'верх печи, лежанка напечи / die Oberseite des Ofens, Raum, Schlafpritsche auf dem Ofen' (MdWb 1578) < *пецька* 'печка, печь; tűzhely, kályha, kemence'.
- пильгеланго** *piłge-lango* 'плюсна, верхняя сторона плюсны [csúd] / Fussblatt, obere Seite des Fussblattes' (MdWb 1666) < *пильге* 'нога; láb'.
- полокланго** 'полати (настил из досок для спанья); полок (нары, на которых парятся в бане)' (Vejsе 100); 'függőpolc; szaunapad' (EMSz 292); *полок ланго* 'лопаты; полок' (ERV 496); 'makuuparvi' (ESS 126); *polok-lango* 'полати; полок в бане / Schlafpritsche; Schwitzbank (in der Sauna)' (MdWb 1736) < *полок* 'полок'.
- поставланго** 'полка [polc]' (Vejsе 101) < *постав* 'поставец; pohárszék'.
- потмарланго** *potmar-lango* 'скамейка в избе перед печью; поверхность шкафной скамейки в избе перед печью [lóca a kemence előtt] / Bank in dem Stubenteil vor dem Ofen; Oberfläche der Schrankbank im Stubenteil vor dem Ofen' (MdWb 1763) < *потмар* 'поставец; лавка, скамейка; pohárszék; lóca, pad'.
- сабанланго** 'козлы' (Vejsе 107) < *сабан* 'соха, плуг козлы; faeke'.
- сёлтланго** 'a tó felszíne' (EMSz 331) < *сёлт* '(mesterséges) tó'.
- сокамоланго** 'время вспашки [a szántás ideje]' (Vejsе 116); *сокамо ланго* 'küntöaika' (ESS 155) < *сокамо* 'пахота, вспашка; szántás'.

- столанго, стольланго** 'крышка стола; поверхность стола [asztal teteje]' (Vejsе 117); *sto(l)-lanго* 'крышка стола / Tischplatte, Oberfläche des Tisches' (MdWb 2032) < *столь* 'стол; asztal'.
- сјвдикланго** 'затылок [tarkó]' (Vejsе 122); *šavd'iks-lanго* 'затылок / Nacken, Genick' (MdWb 2095) < *сјвдикс* 'загривок; спина; tarkó; hát'.
- сјанголанго** 'полные вилы, навильник [villa (egész), egy villányi]' (Vejsе 122) < *сјанго* 'вилы; villa, vasvilla'.
- таркаланго** 'постель [ágy, fekvőhely]' (Vejsе 124) < *тарка* 'место, постель; hely, fekvőhely'.
- тингеланго** 'ток [széřü]' (Vejsе 126); *тинге ланго* 'puimatanner' (ESS 169); *t'inge-lanго* 'ток / Dreschboden, Tenne, Dreschtenne' (MdWb 2408) < *тинге* 'ток, гумно; széřü'.
- томбаланго** 'шесток' (Vejsе 127; ERV 667); 'a kemenceszáj előtere' (EMSz 378); 'liesi, uuninsuu' (ESS 170); *tomba-lanго, tombamo-lanго* 'шесток / Herd (vor der Mündung des Ofens' (MdWb 2312).
- умаланго** *uma-lanго* 'площадь участка поля [telekdarab] / Fläche eines Ackerstücks' (MdWb 2452) < *ума* 'участок; mezsgye, földdarab, telek'.
- цецяланго** *ćeća-lanго* 'новь, чищоба [irtásföld, szűzföld] / Neuland, Neubruch, Neurode < *цеця* < ор. *чища*.
- чалгамоланго** 'ступенька, подножка (у русской печки) [lépcső a kemence előtt]' (Vejsе 134); *чалгамо ланго* 'ua.' (ERV 737); *čalgamo-lanго* 'приступок; ступеньки на печку / Tritt, Stufe, Trittbrett; Tritte auf den Ofen (MdWb 203) < *чалгамо* 'вставание; rátaпосás, rálépés; lépcső, létrafok'.
- чамаланго** 'покрывало на лицо (для детей) [arcctakaró (gyerekeknek)]' (Vejsе 134); *čama-lanго* 'ua.' (MdWb 205) < *чама* 'лицо; arc'.
- шарланго** 'поверхность шара [a gömb felszíne]' (Vejsе 140) < *шар* 'шар; gömb, golyó'.
- штепкаланго** 'место свалки стружек [a gyaluforgács-kupac helye]' (Vejsе 141); *ščerka-lanго* 'место свалки стружек, получившихся при изготовлении гроба / der „Späneplatz“ in der Nähe des Friedhofes' (MdWb 2221) < ор. *щепка* 'forgács'.
- шушмоланго** 'время отбеливания холста (ранней весной) [a vászonfehérítés ideje (kora tavasszal)]' (Vejsе 141; ERV 768); *šušmo-lanго* 'наст / harte, tragende Eiskruste auf dem Schnee' (MdWb 2252) < *шушмо* 'сугроб; hófúvás, hótorlasz'.
- эземланго** 'скамейка [pad]' (Vejsе 141) < *эзет* 'лавка, скамейка; lóca, pad'.

Mielőtt rátérnék a korpusz elemzésére, két megjegyzést teszek:

a) A példaanyag jelentős része a 2002-ben Szaranszkban megjelent helyesírási tanácsadó kisszótáracskából (*Вейсэ, баишка, теишкс, вельде*) származik, ezzel szemben nagyon kevés adatolható a nagy erza–oroszló szótárból. Ez azt sugallja, hogy a *-ланго* a mai nyelvújítás eredményeképp kezd bekerülni az erza szókincsbe.

b) Az átmeneti státuszt mutatja a helyesírás is (amely persze sokszor önkényes):

szótár	egybeírva	kötőjellel írva	különírva
Veise	49		
EMSZ	16		
ERV	5		8
ESS	3		12
MdWb		42	

Az összetételek szemantikailag szerteágazóak.

a) A kiindulópont valószínűleg a 'vminek felszíne, felülete' lehetett, ebből fejlődhetett a 'vminek a felületén lévő hely', s ezeknek a speciális árnyalatai:

VMINEK A FELSZÍNE: *ведьланго* 'vízfelszín', *масторланго* 'földfelszín, világ', *модаланго* 'földfelszín, a föld felszíne', *сёлтланго* 'a tó felszíne', *шарланго* 'a gömb felszíne';

VMINEK A TETEJE, FELSŐ RÉSZE: *каштомланго* 'a kemence teteje, fekvőhely a kemencénél', *коникланго* 'ágy, ágy teteje', *кудоланго* 'a ház teteje, fedele', *мацтланго* 'pince felső része, teteje', *пецькаланго* 'kemencepadka, a kemence teteje', *стольланго* 'az asztal teteje'; *ловцоланго* 'tejszín, a tej föle';

VMILYEN FEDETT DOLOG, LÉPCSŐ: *зобрёкланго* 'kis verem, helyiség a verem fölött', *каськаланго* 'fedél, a pince fedett bejárata', *крильцяланго* '(fedett) feljárt, lépcsőtornác', *кустемаланго* 'feljárt, lépcsőtornác', *чалгамоланго* 'lépcső a kemence előtt';

VMILYEN BELSŐ HELY, HÁZRÉSZ: *вальмаланго* 'ablakpárkány', *кенкишланго* 'hely a küszöbnél, hely az ajtó előtt', *томбаланго* 'a kemenceszáj előtere';

VMILYEN KÜLSŐ HELY: *барлакланго* 'nem szántott hely', *вирьланго* 'erdő, erdei hely',¹¹ *калмоланго* 'temető' (tkp. sír + hely), *кужоланго* 'kis utca;

¹¹ Ahol az összetétel voltaképpen ugyanazt jelenti, mint az előtag, ott a *-ланго* talán egyfajta jelentés nélküli képzővé kezd üresedni.

erdei tisztás', *лисьмаланго* 'hely a forrás mellett', *лугаланго* 'kaszáló (terület)', *нарланго* 'legelő', *умаланго* 'telekdarab', *цецяланго* 'irtásföld, szűzföld', *тингеланго* 'szérű', *окольцяланго* 'a falusi kapuk környéke', *орталанго* 'kapu előtti hely, kapubejáró';

BÚTORDARABOK (a fejlődés útja: a lóca teteje > felhajtható polcos ülőkék teteje > polc): *лавсяланго* 'kis konyhaszekrény, polc', *поставланго* 'polc', *полокланго* 'függőpolc; szaunapad', *потмарланго* 'lóca (teteje) a kemence előtt', *эземланго* 'pad', *таркаланго* 'ágy, fekvőhely';

TESTRÉSZEK (testrész felszíne, teteje, felső része > maga a testrész): *кедьланго*, *кедькопорьланго* 'kézhát, kézfej', *пильгеланго* 'csüd, a csüd felső része', *сјавдикланго* 'tarkó';

RUHADÍSZ (vmilyen felület > a felület dísz, rátét): *кедьланго* 'a női ing ujjának díszítése', *лавтовланго* 'díszítés a vállon', *меиштеланго* 'melldísz', *ожаланго* 'díszítés a női ruha ujján';

VMILYEN TAKARÓ (felület): *лавсьланго* 'takaró, lepel a bölcső fölött', *чамаланго* 'arctakaró (gyerekeknek)';

b) A *ланго* második jelentéshalmaza: IDŐ, VMINEK AZ IDEJE: *ашолгадома-ланго* 'virradat, hajnal', *видемаланго* 'a vetés ideje', *кочкомаланго* 'a gyomlálás ideje', *куломаланго* 'a halál órája', *ледемаланго* 'a szénakaszálás ideje', *нумаланго* 'az aratás ideje', *сокамоланго* 'a szántás ideje', *шушмоланго* 'a vászonfehérítés ideje'.

c) VMILYEN EGÉSZ DOLOG / VMI TELE VMIVEL: *жердяланго* 'egy egész gerenda', *коймеланго* 'egy egész lapát', *сянголанго* 'villa (egész)', *латоланго* 'tele csűr'.

d) ELVONT VISZONYOK: *киланго* 'út, utazás' (?). (Ld. a következő oldalon.)

Összegzés. A vizsgált szavak jelentős része összetételnek minősíthető, az előtag és utótag világosan elkülöníthető. Ezeket az egységeket 'xxx + felszín, felső rész, tető > hely' komponensekkel írhatjuk le: *ведь* + *ланго* 'víz + felszín', *мода* + *ланго* 'föld + felszín',¹² *каштом* + *ланго* 'kemence + felszín, tető', *коник* + *ланго* 'ágy + tető', *кудо* + *ланго* 'ház + tető', *ловцо* + *ланго* 'tej + felső rész'; *гобрёк* + *ланго* 'verem + tető', *каська* + *ланго* 'pince + tető'; *кедь* + *ланго* 'kéz + felszín', *пильге* + *ланго* 'láb + felső rész', *сјавдик* + *ланго* 'hát + felső rész'; *кустема* + *ланго* 'lépcső + hely', *чалгамо* + *ланго* 'lépcső + hely', *вальма* + *ланго* 'ablak + hely', *кенкил* + *ланго* 'ajtó

¹² De: *масторланго* 'világ'.

+ hely', *вирь* + *ланго* 'erdő + hely', *лисьма* + *ланго* 'forrás + hely', *луга* + *ланго* 'rét + hely', *нар* + *ланго* 'legelő + hely', *тинге* + *ланго* 'szérű + hely', *орта* + *ланго* 'kapu + hely'; *эзем* + *ланго* 'pad + hely', *тарка* + *ланго* 'ágy + hely'; *лався/постав/полок* + *ланго* 'polc + hely'.

Absztraktabb a ruhadísz, hímezés (*кедь/лавтов/меште/ланго/ожа* + *ланго*) megnevezése.

A *ланго* időjelölő szemantikai mezeje két alcsoportra osztható. Az egyikbe a 'valamilyen munka ideje' típusú lexémák tartoznak (*видема / кочкома / ледема / нуема / сокамо*¹³ + *ланго*), a másikba pedig napszakok megnevezése (*ашолгадома / чокине / валске / ве* + *ланго*) – ezekben az esetekben az utótag voltaképpen el is hagyható.

Kérdéses a *киланго* megítélése, az orosz és a magyar fordítás alapján nehéz eldönteni, mennyire konkrét jelentésű a *ланго*, vö. 'путь, дорога (поверхность дороги)' (Vejsje) – azaz itt a konkrét útról, úttestről van szó; ill. mennyiben tekinthető absztraktnak, vö. 'út, utazás' (EMSz).

Képzőnek vagy legalábbis képzőszerű elemnek tekinthető a *ланго* a 'vmilyen egész dolgot' jelentő szavakban (*жердяланго, коймеланго, сянголанго*), hiszen itt a lexémát 'vmilyen szerszám + egész egységet jelölő derivátor' komponensek összességéként lehet leírni, azaz, itt nem jön szóba a 'felület/hely/idő' jelentésmező.

Összességében tehát a *ланго* használata magában hordozza a képzővé válás feltételeit. Az eredeti 'felület, felszín' jelentésből kifejlődött az absztraktabb 'hely'; amely számos egyéb jelentésmező felé mozog, ld. fedett dolog, belső hely, külső hely (a szántóföldtől a kapubejárárig), bútordarab, takarófelület. Már elszakadni látszik eredeti jelentésétől a ruhadarabok megnevezésére szolgáló elem. Az időviszonyt jelentő szavak egy része szintúgy magában hordozza a képzősülés lehetőségét. Már (szinte) képzőnek tekinthető az 'egész dolog, valamilyen szerszám egésze; egy lapátnyi stb.' jelentéshalmaz, habár csak néhány szót sikerült erre adatolni.

¹³ Az előtag a deverbális *-ма/-мо* képzővel alkotott főnév, cselekvésnév.

Irodalom

- Abramov 2002: К. Г. Абрамов, Валонь ёвтнема валкс. Мордовской книжной издательствась, Саранск.
- Cigankin 1976: Д. В. Цыганкин, Суффиксальное словообразование имен существительных в диалектах эрзянского языка. *Fenno-ugristica* 3: 86–106.
- Cigankin 1981: Д. В. Цыганкин, Словообразование в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Cigankin 1996: Д. В. Цыганкин, Полуаффиксация как один из составных компонентов архитектоники словопроизводства в мордовских языках. In: CIFU-8/5: 18–22.
- Cigankin 2000: Д. В. Цыганкин, Словообразовательные потенции слов *пря* 'голова' и *не* 'конец' в мордовских языках. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Материалы II Всероссийской научной конференции финно-угроведов «Финно-угристика на пороге III тысячелетия» (филологические науки). Типография Красный Октябрь, Саранск. 304–307.
- Damaszkin = Словарь языков разных народов в Нижегородской епархии обитающих, именно россиян, татар, чувашей, мордвы и черемис... 1785 года. = А. П. Феоктистов: Русско-мордовский словарь. Издательство Наука, Москва, 1971.
- EMSz = Mészáros Edit – Raisza Sirmankina, Erza-mordvin–magyar szótár. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Savaria University Press, Szombathely, 2003.
- ERS = Д. В. Бубрих – М. Н. Коляденков – Н. Ф. Цыганов, Эрзянско–русский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва, 1949.
- ERV = Б. А. Серебrenников – Р. Н. Бузакова – М. В. Мосин, Эрзянь–рузонь валкс. Эрзянско–русский словарь. Русский язык – Дигора, Москва, 1993.
- ESM = В. И. Вершинин, Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков I–V. Стринг, Йошкар-Ола, 2004–2011.
- ESS = Jaana Niemi – Mihail Mosin, Ersäläis–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48. Turku, 1995.
- Klementyeva 2000: Е. Ф. Клементьева, Выражение значения собирательности с помощью суффиксов *-инка*, *-мезь* в эрзянском языке. In: Финно-угристика. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 4. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск. 107–110.

- Lazar, Oscar 1975: The Formation of Abstract Nouns in the Uralic Languages. Acta Universitatis Upsaliensis 10. Uppsala.
- Maticsák Sándor 2005a: Az agglutinációval keletkezett mordvin képzőkről. Nyelvtudományi Közlemények 102: 7–34.
- Maticsák Sándor 2005b: A képzővé válás kora a mordvinban. Folia Uralica Debreceniensia 12: 69–86.
- Maticsák Sándor 2006: Képző vagy utótag-e a mordvin *peł*? Folia Uralica Debreceniensia 13: 41–54.
- Maticsák Sándor 2010: Egy grammatikalizálódás első lépései (erza-mordvin *luv* 'rend'). Folia Uralica Debreceniensia 17: 33–44.
- Maticsák Sándor 2012: A mordvin névszóképzők rendszere. Nyelvtudományi Közlemények 108: 95–138.
- Maticsák – Kazajeva – Motorkina 2013: III. Матичак – Н. В. Казаева – С. Г. Моторкина, Лув лексеманть путовксозо пазнэнь ознома терминологияньтэ теевемасо. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Терминосистема восточных финно-угорских языков: современное состояние, проблемы и перспективы развития. Саранск. 90–97.
- MdWb = Paasonen, Heikki, Mordwinisches Wörterbuch. Zusammengestellt von K. Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki, 1990–1996.
- Mészáros Edit 1997: Az erza-mordvin *-či* képzős absztrakt főnevek. Néprajz és Nyelvtudomány 38: 229–241.
- Mészáros Edit 1999–2000: Az erza-mordvin *pulo* ~ moksa-mordvin *pula* jelentése és eredete. In: Néprajz és Nyelvtudomány 40: 237–247.
- Moszin 1989: М. В. Мосин, Словообразовательная структура финно-угорского слова в мордовских языках. Мордовский государственный университет им. Огарева, Саранск.
- Moszin 2001: М. В. Мосин, О некоторых явлениях в финно-угорской основе слова в мордовских языках. In: М. Д. Имайкина (отв. ред.), Финно-угристикань кевкстематне. Красный Октябрь типографиясь, Саранск. 90–94.
- RDM = Luutonen, Jorma – Mosin, Mikhail – Shchankina, Valentina, Reverse Dictionary of Mordvin. Обратный словарь мордовских языков. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIX. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki, 2004.

- Saarinen, Sirkka 1999: Словообразовательная архитектура в волжских языках: диахронная перспектива. In: М. В. Мосин (отв. ред.), Словообразовательная архитектура в волжско-финских языках. Типография Красный Октябрь, Саранск. 3–6.
- Saarinen, Sirkka 2004: Mordvalainen abstraktisubstantiivien johdin. In: Csepregi Márta – Várady Eszter (szerk.), Permiek, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára. Urálistikai tanulmányok 14: 334–341.
- SSA = Erkki Itkonen – Ulla-Maija Kulonen (toim.), Suomen sanojen alkuperä I–III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus, Helsinki, 1992–2000.
- Szerebrennyikov 1967: Б. А. Серебренников, Историческая морфология мордовских языков. Наука, Москва.
- Veise = Н. А. Агафонова – М. Д. Имайкина – М. В. Мосин – Д. В. Цыганкин – В. П. Цыпкайкина – Т. Г. Гаврилова, Вейсэ, башка, тешкельде. Красный Октябрь, Саранск, 2002.

*

Erzya-Mordvin elements currently going through grammaticalization: *lango*

The aim of this essay is to analyze the Erzya *-lango*, meaning '1. surface, face, place on the surface of something; 2. time, period, season (of the year)' from the aspect of how far the grammaticalization process has gone in the case of this element. Three issues are investigated: a) whether it is justifiable to talk about desemanticization, i.e. whether the element has lost its original meaning; b) what semantic category the base word (or the first constituent of the compound) belong to; how freely the suffix (like element) can be added to base words from various semantic categories; c) to what extent the suffix discussed can be considered as an element expressing some kind of an abstract relation.

All things considered, *-lango* fulfils all the conditions required for the transformation into a suffix. From its original 'surface, face' meaning, evolved a more abstract 'place' meaning. This new meaning opens a way to several different semantic fields, e.g. covered thing, inner place, outer place, piece of furniture, protective surface. The element used for deriving pieces of clothing already seems to have no connection with the original meaning. Some of the words expressing time relations also carry a potential of becoming suffixes. The 'whole thing, the whole of a tool' semantic set is almost already a suffix, although only a few examples could be found to support this.

SÁNDOR MATICSÁK